

**ІНФІНІТИВНЕ РЕЧЕННЯ ЯК ВИРАЗНИК  
КОМУНІКАТИВНО-МОДАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ АВТОРА  
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ЗВОРОТНІЙ БІК СВІТІВ»)**

**INFINITIVE SENTENCE AS AN EXPRESSION OF THE AUTHOR'S  
COMMUNICATIVE-MODAL INTENTIONS (ON THE MATERIAL  
OF DARA KORNIY NOVEL "THE REVERSE SIDE OF THE WORLDS")**

**Коваль Л.М.,**

*orcid.org/0000-0002-4014-1858*

*доктор філологічних наук, доцент,*

*професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури  
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

**Домрачева І.Р.,**

*orcid.org/0000-0001-5432-4893*

*кандидат філологічних наук, доцент,*

*доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури  
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

**Митько Н.А.,**

*orcid.org/0000-0003-1004-4042*

*старший викладач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури  
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

У статті проаналізовано спектр авторських інтенцій комунікативно-модального плану, втілених через одно-складне речення. Аналітичний матеріал дібрано з роману Дари Корній «Зворотній бік світів».

Категорію інтенційності витлумачено як лінгвопрагматичну категорію, що виражає комунікативні потреби мовця (автора). На цій підставі її розокремлено з категорією настанови як такою, що характеризує реченнєву структуру, а не комунікативну діяльність мовця (автора). У статті використано класифікацію інтенційних виявів С. Шабат-Савки, відповідно до якої диференційовано чотири інтенційних різновиди: інтенції комунікативно-модального вияву, інтенції суб'єктивно-авторського вияву, інтенції емотивно-аксіологічного вияву, інтенції метакомунікативного вияву. Предметом дослідницької уваги постали комунікативно-модальні інтенції.

У статті інфінітивне речення потрактовано як автономний різновид односкладних конструкцій зі специфічними формально-синтаксичними, власне-семантичними, семантико-синтаксичними та комунікативними параметрами. Відмінності інфінітивних речень від інших різновидів односкладних конструкцій зумовлені особливістю лінгвальної природи самого інфінітива як міжчастиномовної форми, здатної виражати широкий спектр модальних значень у незалежній синтаксичній позиції (у сполученні з модальними словами). За формальними показниками інфінітивні речення диференційовано на речення із простим головним компонентом і речення зі складеним головним компонентом. Інфінітивні односкладні речення із простим головним компонентом втілюють власне-комунікативні інтенції, а конструкції зі складеним головним компонентом реалізують модально-комунікативні інтенції.

У романі «Зворотній бік світів» виявлено та проаналізовано інтенції інформування та запиту, спонукальних і побажальних інтенцій не спостережено.

**Ключові слова:** односкладне речення, інфінітивне речення, головний компонент односкладного речення, категорія інтенційності, інтенція, комунікативно-модальні інтенції, інтенції інформування, інтенції запиту.

In the article is analyzed the range of authorial intentions of the communicative-modal plan, embodied through a single-sentence. The analytical material is selected from Dara Korniy novel "The reverse side of the worlds".

The category of intentionality is interpreted as a linguopragmatic category that expresses the communicative needs of the speaker (author). On this basis, it is separated from the category of guidelines as one that characterizes the reconstructed structure, rather than the communicative activity of the speaker (author). In the article is used the classification of intentional manifestations of S. Shabat-Savka, according to which four intentional varieties are differentiated: intentions of communicative-modal manifestation, intentions of subjective-authorial manifestation, intentions of emotional-axiological manifestation, intentions of metacommunicative manifestation. The subject of research attention were communicative-modal intentions.

In the article the infinitive sentence is interpreted as an autonomous variety of one-member constructions with specific formal-syntactic, proper-semantic, semantic-syntactic and communicative parameters. Differences of infinitive sentences from other types of one-member constructions are due to the peculiarity of the linguistic nature of the infinitive itself as an interparticle form capable of expressing a wide range of modal meanings in an independent syntactic position (in combination with modal words). According to formal indicators, infinitive sentences are differentiated into sentences with a simple main component and sentences with a compound main component. Infinitive one-member sentences with a simple main component embody proper-communicative intentions, and constructions with a compound main component realize modal-communicative intentions.

In the novel "The Reverse Side of the Worlds" the intentions of informing and requesting are revealed and analyzed, motivational and desirable intentions are not observed.

**Key words:** one-member sentence, infinitive sentence, main component of one-member sentence, category of intentionality, intention, communicative-modal intentions.

**Постановка проблеми.** Антропоцентризм як основний принцип мовознавчих досліджень початку ХХІ ст. визначає пріоритетність комунікативного (прагмалінгвістичного, комунікативно-прагматичного) аспекту вивчення мовленнєвих одиниць, що постають не лише як засіб спілкування, а і як виразник і носій різноманітних когнітивноментальних станів мовця.

Традиційно комунікативний аспект аналізу дослідники пов'язують із настановою та метою висловлення, актуальним членуванням, функціональною перспективою, комунікативними типами та реєстрами мовлення [1, с. 104]. У стосунку до літературних творів комунікативний аналіз передбачає виявлення екстралінгвальних, пресупозитивних чинників, що супроводжують текстову комунікацію автора із читачем, а також установлення комунікативно-інтенційних характеристик окремих синтаксичних конструкцій, які формують текст загалом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Інфінітивні речення як особливий автономний тип односкладних конструкцій мають специфічні не тільки формально-синтаксичні, власне-семантичні, семантико-синтаксичні параметри, але й особливі комунікативні ознаки, зумовлені насамперед лінгвальною природою самого інфінітива як міжчастиномовної форми, здатної виражати широкий спектр модальних значень у незалежній синтаксичній позиції [2, с. 231–232].

Якщо формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні ознаки цього різновиду односкладних речень досліджені досить детально і в українському, і в зарубіжному мовознавстві, то їхні комунікативні параметри сьогодні проаналізовано несистемно. Зокрема, В.Ю. Маркітантова вивчила інфінітивні речення спонукальної настанови [3]. В.І. Кухарева схарактеризувала інфінітивні конструкції як засіб активізації уваги читача та вираження діалогічності наукової мови в науковому тексті [4]. О.Є. Бондаренко дослідила особливості вияву інфінітивних речень у медіатекстах, виокремивши їхні різновиди за комунікативними реєстрами мови [5]. Побіжно про функціонування інфінітивних конструкцій різної комунікативної настанови в художніх текстах ідеться у статті Т.І. Вавринюк [6].

**Постановка завдання.** Така фрагментарність в опрацюванні комунікативного аспекту інфінітивних речень української мови увиразнює актуальність нашої праці, виконаної на матеріалі роману авторки українського фентезі Дари Корній «Зворотній бік світів» і покликаної виявити спектр интенційних авторських характеристик, реалізова-

них інфінітивними конструкціями у художньому дискурсі.

**Виклад основного матеріалу.** У теорії мовленнєвих актів категорію *інтенційності* традиційно ототожнюють із категорією настанови, а интенцію витлумачують як суб'єктивне значення, що відображає стосунок мовця до висловленого, почутого. У нашому дослідженні, слідом за С. Шабат-Савкою, ці категорії розокремлено як різнорівневі, оскільки «настанова пов'язана із реченнєвою структурою, з метою висловлення, интенція – з мовцем, із його бажанням використати саме ту чи ту синтаксичну структуру для передавання певної мовленнєвої потреби» [1, с. 105].

Спектр интенційних потреб мовця максимально залежить від його життєвого досвіду: інтелектуальних суджень і волевиявлень, емоційно-оцінних і суб'єктивно-авторських поглядів на повідомлюване чи побачене, мовленнєвих намірів, пов'язаних із намаганням адресанта встановити контакт зі співрозмовником, активізувати його увагу тощо.

У сучасному мовознавстві напрацьовано чимало класифікацій интенційних виявів, у нашій праці за основу взято класифікацію, запропоновану С. Шабат-Савкою. Дослідниця розмежовує 4 основні типи интенційних потреб:

- 1) интенції комунікативно-модального вияву;
- 2) интенції суб'єктивно-авторського вияву;
- 3) интенції емотивно-аксіологічного вияву;
- 4) интенції метакомунікативного вияву

[1, с. 108].

Предметом нашого дослідження постають *інтенції комунікативно-модального вияву*, що репрезентують интенційні потреби мовця, зосереджені на вираженні основних комунікативних потреб:

- розповісти, передати певну інформацію, констатувати, переповісти якийсь факт;
- зробити запит про певний фрагмент дійсності, з'ясувати чи уточнити інформацію;
- спонукати співрозмовника до дії, вчинку, наказати, попросити, заборонити тощо;
- експлікувати у мовленні сферу своїх бажань чи побажань адресатові [1, с. 109].

Мовна природа інфінітивного речення сприяє його використанню як потужного виразника широкого спектру авторських интенцій.

Логічно, що з-поміж комунікативно-модальних интенцій у романі «Зворотній бік світів», як і в переважній більшості творів, найрепрезентованішою, а отже, й найрельєфнішою постає **інтенція інформування**: авторка констатує реальні або ірреальні факти, описує світи, у яких живуть знані з дитинства герої – Яга-Ягілка з кістяною ногою, нитяними

клубками, давні протоукраїнські боги Род, Перун, Сварог, Лада, Мара; водночас у таємничий простір її казки потрапляють і звичайні земні люди, такі як Мальва й Остап, котрі під впливом магії зазнають переродження, а притаманна їм мудрість і доброта виводять на високий рівень духовного розвитку.

Через модель інфінітивного речення із протистим головним компонентом Дара Корній втілює власне-інформувальні інтенції, зокрема:

1) переповідає інформацію про звичаї, вірування, обряди: *І до тої річки часто приходили люди, переважно смертні, щоб послухати спів русалій та зіллитися; І ось, якщо знищити всіх без винятку та доценту спалити Оселище, щоб навіть назви не лишилося, то пророцтво скасується; Тож душа приреченого мусить повернутися на луки Вирію, щоб або знову переродитися, або отримати вічний спокій в оселі доброї Праматері;*

2) констатує факти ірреального світу: *Темним туди не дістатися;*

3) регламентує правила комунікації: *І найважливіше: дурних запитань не ставити, відповідати чітко та коротко, а не запитанням на запитання;*

4) визначає правила безпеки у певному середовищі (у лісі): *Без дозволу нічого не чіпати, навіть на чверть кроку вліво чи вправо від мене не відходити; Квіти не рвати, траву без потреби не топтати, ходити обачно та тихо; ...зараз без мого дозволу нікого не годувати, не жаліти, ні з ким не розмовляти, пальців та рук куди-небудь не пхати;*

5) окреслює морально-психологічні стани героїв: *З мене достатньо побаченого, щоб зрозуміти свою інакшість;*

6) маркує світоглядно-філософську концепцію народу ірреального світу: *Чорнобог – це система знань та вмінь. Це філософія буття. Андрофагам до цього розуміння ніколи не дорости;*

7) констатує побутові реалії та процеси: *Також Учитель Мирослад учив хлопців різних побутових премудростей, без яких у світі неврів не проживеш. Як побудувати хату, зліпити піч, змайструвати стіл, лаву, виготовити різне хатнє начиння, ложки, миски і так далі.*

У тексті роману досить часто фіксуємо інфінітивні речення з головним компонентом складеної природи, репрезентованим сполученням незалежного інфінітива та модального слова на зразок *потрібно, необхідно, треба, слід, варто, бажано, доцільно, можна* і под., які надають висловленню модальної вимушеності, імовірності або бажаності. Такі конструкції постають виразниками *модально-інформувальних інтенцій* авторки: використовую-

ючи їх, вона не просто інформує читача про певні факти, події чи явища, а передає йому власні оцінні судження, схиляючи до чогось, сподіваючись чи прагнучи. Зазвичай такі інтенції мають характер умовиводу, що постає як висновок, зроблений на основі реальних фактів і спостережень.

Невипадково у досліджуваному романі домінують інфінітивні конструкції зі складеним головним компонентом, у складі якого наявні слова із модальною семантикою необхідності – *треба, потрібно, доведеться*. Використовуючи їх, Дара Корній воліє сформувати у читача певні моральні, психологічні чи ментальні установки, як-от:

– необхідність апріорі любити й поважати матір: *Ти – справжня мати. І лише за те, що ти подарувала йому життя, тебе треба любити;*

– необхідність брати на себе відповідальність за певні дії: *Частина пралісу затоплена, і з цим теж потрібно було давати раду;*

– необхідність набувати певних умінь і навичок, щоб досягти поставленої мети: *І багато-багато це всього потрібно вміти, знати, відчувати, робити, щоб вижити. Розбудити свої інстинкти, злитися з природою в одне, відчути себе її частиною, і тоді; Звісно, щоб здолати силу захистів Арати та Перуна, потрібно застосувати неабиякі таланти; Вони збирають зело, яке вже на часі, у лісі та на болоті, ягоди, гриби, шишки, горіхи. Це можуть бути і чоловіки, і жінки. До цього також потрібно мати хист; Тоді тобі доведеться знаходити спільну мову зі світом неврів самотужки.*

Часто такі модально-інформувальні інтенції мають вияв застережень (*Не треба без наглої потреби чіпати цю воду; Залишатися на березі річки в час, коли русалії заводили свої шлюбні танки, неприпустимо*), порад (*Тобі не потрібно міняти подобу, щоб порозумітися з великою та чисельною родиною Творця...; Ти це їсти не будеш, воно не їстівне. Ним треба мазати ноги, а не нюхати*), філософських імперативів (*Інколи, щоб нове зачати, старе потрібно забрати, знищити, вбити*).

Нижчий індекс категоричності закладено в інфінітивних конструкціях із головним компонентом складеної будови, сформованим незалежним інфінітивом і модальним словом *варто*: *Я ж була переконана, що не варто втручатися в справи, які тебе не стосуються, особливо коли це справи великих безсмертних.*

Порівняно з інфінітивними конструкціями зі складеним головним компонентом, сформованим інфінітивом і словом із модальною семантикою необхідності, інфінітивні речення з головним компонентом, у складі якого наявне модальне слово із семантикою можливості / неможливості, трапляються рідше,

і через них авторка втілює не дуже широке коло інтенцій. Зазвичай це інформування про:

1) здійсненність, допустимість чого-небудь (здебільшого за певних умов): *І до цього можна звикнути*;

2) наявність або відсутність обставин, умов, сприятливих чи несприятливих для чого-небудь: *Мирослав рухався неквапно, але не настільки, щоб можна було ненадовго зупинитись та помилуватися краєвидами*; *А ще за тих три місяці в лісі можна випадково поранити себе*; Народилося дитя. *Теж нервувати не можна*;

3) внутрішні сили, ресурси, здатності когось або чогось: *А про Земун та Сварога стільки різного-усякого світами ходить, що кілька днів та ночей можна переповідати...*; *Від тих світів хтось-чого можна чекати*;

4) можливість / неможливість певних дій: Вона ж не знає, де вона тепер і *чи можна з цієї водойми пити*; *У Порубіжжі не можна ані народитися, ані не переродитися, ані померти*; Зрештою, доволі банальна істина: *не можна брати чужого без дозволу*;

5) дозвіл / заборону чогось: *Пити її не можна і перебувати тут надто довго небезпечно*.

Серед авторських інтенційних потреб аналізованого роману досить виразно простежується інтенція запиту, в основі якої – «недостатність, неповнота певної вихідної інформації та гносеологічна потреба автора запиту в її розширенні» [7, с. 216]. Таку функцію реалізують зазвичай компоненти складних конструкцій, побудовані за моделлю інфінітивних речень, які містять апельоване до адресата запитання, спрямоване на одержання потрібної інформації щодо предмета думки: *Ти здогадалася, де нам Мальву шукати?*; – *А можна його поглядити?*

Подекуди через відповідні конструкції романістка виражає емоції здивування (*Як це пити*

*з чужої посудини? Він цього не розумів*) і сумніву (*Зрадник Борівітер теж був дитиною Арати. Навіть більше – її кровним сином. Що з ним робити? Чорнокрукі своїх не ображають*).

Характерно, що у романі «Зворотній бік світів» інфінітивні речення більшою мірою підпорядковані втіленню не стільки власне-питальних інтенцій, скільки риторично-питальних, які, окрім реалізації первинної функції запиту, передають риторичність (*І вкотре Птаха повертає до цього простого запитання, яке застрягло цвяшком у голові. Чому не визнати своєї доньки?*) й експресивність (*– І що? Ну вдарте мене по носі. Я не проти, якщо це допоможе мені більше дізнатися. Ви ж про мене геть усе знаєте, і, напевне, більше, аніж я сама. То чому б не поділитися хоч крихтою мудрості?*) мовлення.

Цікаво, що у досліджуваному романі авторка не послуговується інфінітивними конструкціями для вираження спонукальних і бажальних інтенцій.

**Висновки.** Отже, у романі «Зворотній бік світів» Дара Корній послуговувалася інфінітивними реченнями як виразниками інформувальних і питальних інтенцій. Інформувальні інтенції репрезентовано двома різновидами – власне-інформувальними та модально-інформувальними, формалізованими інфінітивними конструкціями відповідно із простим і зі складеним головним компонентом. Питальні інтенції натовмість реалізовано лише інфінітивними конструкціями із простим головним компонентом, однак вони також мають два комунікативні вияви – власне-питальні та риторично-питальні.

Перспектива дослідження полягає в аналізі інтенцій суб'єктивно-авторського, емотивно-аксіологічного та комунікативного виявів через інфінітивне речення на матеріалі художніх творів різних авторів із метою цілісного дослідження категорії авторської інтенції.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції: типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 104–114.
2. Коваль Л.М. Міжрівневий вияв категорії головного компонента односкладного інфінітивного речення. *Теорія лінгвістичних парадигм* : колективна монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 230–280.
3. Маркітантова В.Ю. Спонукальні інфінітивні речення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2011. Вип. 28. С. 267–270.
4. Кухарєва В.І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; НАН України. Ін-т укр. мови. Київ, 2003. 20 с.
5. Бондаренко О.Є. Номінативні односкладні речення в мові друкованих мас-медіа: функційний, комунікативний, семантичний аспекти. *Філологічні трактати*. 2017. Т. 9. № 3. С. 23–29.
6. Вавринюк Т.І. Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 8. С. 155–168.
7. Куць В. Питальна модальність та її реалізація у структурі складного безсполучникового речення. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 547–548. С. 216–219.